

পৰিকল্পিত শিক্ষণ

অৰ্থ :

নিৰ্দেশাত্মক প্ৰযুক্তিবিজ্ঞানৰ এটা পদ্ধতি হৈছে পৰিকল্পিত শিক্ষণ বা পৰিকল্পিত নিৰ্দেশনা। শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত পৰিকল্পিত শিক্ষণক এক তাৎপৰ্যপূৰ্ণ অৱদান বুলি ক'ব পাৰি। বিংশ শতিকাত এই শিক্ষণৰ সূচনা হয় আমেৰিকাৰ প্ৰখ্যাত মনোবিজ্ঞানী E. L. Thorndike য়ে প্ৰথমে এই শিক্ষণৰ আভাস দাঙি ধৰিছিল।

পৰিকল্পিত শিক্ষণ হৈছে এনে এক পদ্ধতি য'ত শিক্ষাৰ্থীসকলক ব্যক্তিগতভাৱে নিৰ্দেশনা বা শিক্ষা অভিজ্ঞতা প্ৰদান কৰা হয়। এই পদ্ধতি আত্মনিৰ্দেশনামূলক আৰু আত্ম সংশোধনমূলক।

পৰিকল্পিত শিক্ষণত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তু যুক্তিযুক্তভাৱে ক্ষুদ্ৰ ক্ষুদ্ৰ গোটত ধাৰাবাহিকভাৱে ভাগ কৰি লোৱা হয় যাক 'Frame' বুলি কোৱা হয়। বিভিন্ন ফ্ৰেমসমূহৰ সমন্বয়ৰ সংগঠিত সম্পূৰ্ণ বিষয়বস্তুক প্ৰথমে বুলি জনা যায়। এই শিক্ষণত শিক্ষাৰ্থীসকলে আত্ম প্ৰচেষ্টাৰে শিক্ষা লাভ কৰিব পাৰে বাবে ইয়াক 'আত্মশিক্ষণ'ৰ কৌশল বুলি ক'ব পাৰি।

পৰিকল্পিত শিক্ষণৰ প্ৰকৃতি :

১) ব্যক্তিগত শিক্ষণ : পৰিকল্পিত শিক্ষণ হৈছে ব্যক্তিগত শিক্ষণ পদ্ধতি। শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুৰ নিৰ্বাচন আৰু উপস্থাপন কৰোতে শিক্ষাৰ্থীৰ ব্যক্তিগত প্ৰয়োজনৰ প্ৰতি গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়।

২) প্ৰণালীবদ্ধ আৰু শৃংখলাবদ্ধ পদ্ধতি : পৰিকল্পিত শিক্ষণ হৈছে এক প্ৰণালীবদ্ধ পদ্ধতি যাক যুক্তিসংগতভাৱে সজোৱা হয়।

৩) ক্ষুদ্ৰ অংশত বিভক্তিকৰণ : এই পদ্ধতিত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুক সৰু সৰু অংশ বা গোটত বিভক্ত কৰা হয় যাক 'Frame' বুলি কোৱা হয়। কিছুমান ফ্ৰেমৰ সমন্বয়ত প্ৰথমে গঠিত হয়। এই প্ৰথমেসমূহ শিক্ষাৰ্থীৰ সন্মুখত বিশেষ পাঠ্যপুথি বা যন্ত্ৰৰ সহায়ত উপস্থাপন কৰা হয়। শিক্ষাৰ্থীসকলে আত্ম প্ৰচেষ্টাৰে এই বিশেষ পাঠ্যপুথি পাঠ কৰি বা যন্ত্ৰৰ সহায়ত উপস্থাপিত বিষয়বস্তু পাঠ কৰি শিক্ষা লাভ কৰে।

৪) যৌক্তিক ক্ৰম : এই শিক্ষণত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুক যৌক্তিক ক্ৰম অনুযায়ী উপস্থাপন কৰা হয়।

৫) সহজৰ পৰা জটিলতালৈ : এই শিক্ষণ শিক্ষণৰ এক নীতি 'সহজৰ পৰা জটিলতালৈ' ওপৰত প্ৰতিস্থিত।

৬) তাৎক্ষণিক ফলাফল : এই শিক্ষণে তাৎক্ষণিক ফলাফল দিব পাৰে। প্ৰতিটো স্তৰত শিক্ষাৰ্থীসকলে নিজৰ অগ্ৰগতি নিজে বুজিব পাৰে। তেওঁলোকৰ ভুল হৈছে নেকি, শুদ্ধ কিদৰে কৰিব পাৰি এই বিষয়ে নিজেই জানিব পাৰে।

৭) ধাৰাবাহিক মূল্যাংকন : এই শিক্ষণত শিক্ষাৰ্থীৰ জ্ঞানৰ মূল্যায়ন ধাৰাবাহিকভাৱে কৰা হয়। ইয়াৰ ফলত শিক্ষাৰ্থীয়ে ভুলৰ বিশ্লেষণ কৰি শুদ্ধ জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ব পাৰে।

৮) পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া : পৰিকল্পিত শিক্ষণত শিক্ষক-শিক্ষাৰ্থীৰ মাজত পাৰস্পৰিক ক্ৰিয়া সংঘটিত হয়। এনে শিক্ষণত শিক্ষাৰ্থীসকলে অতি সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে যাৰ জৰিয়তে শিক্ষা লাভ কৰাতো সহজ হৈ পৰে।

পৰিকল্পিত শিক্ষণৰ নীতিসমূহ :

পৰিকল্পিত শিক্ষণৰ নীতিসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

১) ক্ষুদ্ৰ পৰ্যায়ৰ নীতি : এই শিক্ষণ ক্ষুদ্ৰ পৰ্যায়ৰ নীতিৰ ওপৰত প্ৰতিস্থিত। ইয়াত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তু সৰু সৰু গোটত ভাগ কৰি আগবাঢ়ি যোৱা হয়। ফলত বুদ্ধিমান আৰু বুদ্ধিহীন শিক্ষাৰ্থীসকলে একেধৰণে শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুৰ জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে।

২) সক্ৰিয় প্ৰতিক্ৰিয়া নীতি : এই নীতিৰদ্বাৰা শিক্ষণক বিজ্ঞানসন্মত কৰি তুলিব পাৰি। এই শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত

শিক্ষার্থীসকলে অধিক সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰাৰ ফলত শিক্ষণ অতি ফলপ্ৰসূ হৈ পৰে।

৩) **পুনঃ প্ৰতিক্ৰিয়াৰ নীতি :** এই শিক্ষণত শিক্ষার্থীৰ প্ৰতিটো প্ৰতিক্ৰিয়া তাৎক্ষণিকভাৱে নিশ্চিত কৰা হয়। এজন শিক্ষার্থীয়ে যদি তেওঁৰ উত্তৰ বা প্ৰতিক্ৰিয়া শুদ্ধ বা ভুল হৈছে বুলি তৎক্ষণাত জানিব পাৰে তেতিয়া শিক্ষার্থীজনে ভালদৰে শিকিব পাৰে।

৪) **আত্মগতিৰ নীতি :** পৰিকল্পিত শিক্ষণত, আত্মগতিৰ নীতি অনুসৰণ কৰা হয় য'ত প্ৰতিজন শিক্ষার্থীৰ গতিৰ লগত সংগতি ৰক্ষা কৰি শিক্ষা কাৰ্য্য আগবঢ়াই নিয়া হয়। শিক্ষার্থীৰ ব্যক্তিগত ক্ষমতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষণ কাৰ্য্য সম্পাদন কৰা হয়। ফলত শিক্ষণ কাৰ্যকৰী হয়।

৫) **মূল্যায়নৰ নীতি :** এই শিক্ষণত শিক্ষার্থীৰ জ্ঞান ধাৰাবাহিকভাৱে মূল্যায়ন কৰা হয়। যাৰ ফলত শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়া অধিক সফল হৈ পৰে। এই শিক্ষণত শিক্ষার্থীসকলে প্ৰতিক্ৰিয়াসমূহ লিখিতভাৱে প্ৰদান কৰিব লাগে। গতিকে শিক্ষার্থীসকলে তেওঁলোকৰ শিক্ষণৰ দিশ নিশ্চিত কৰিব পাৰে।

পৰিকল্পিত শিক্ষণৰ সুফল :

১) এই শিক্ষণত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ব্যক্তিগত প্ৰয়োজন আৰু সামৰ্থ অনুযায়ী শিক্ষা প্ৰদানৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়। গতিকে শিক্ষণ-শিকণ প্ৰক্ৰিয়াত এই দিশটো অতি তাৎপৰ্য্যপূৰ্ণ।

২) এই শিক্ষণত বুদ্ধিমান আৰু বুদ্ধিহীন উভয় শিক্ষার্থীসকলে নিজস্ব গতিত জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে।

৩) এই শিক্ষণত শিক্ষার্থীসকলে অধিক সক্ৰিয়ভাৱে অংশগ্ৰহণ কৰিব পাৰে। যাৰ ফলত শিক্ষণ-শিকণ প্ৰক্ৰিয়া কাৰ্যকৰী হয়।

৪) এই শিক্ষণত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তু এনেদৰে উপস্থাপন কৰা হয় যাৰ ফলত শিক্ষার্থীসকল শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি প্ৰণোদিত হয়। শিক্ষণ-শিকণ প্ৰক্ৰিয়াত প্ৰণোদনৰ অতি প্ৰয়োজন যাৰ জৰিয়তে শিক্ষার্থীসকলে শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুৰ প্ৰতি আগ্ৰহান্বিত হ'ব পাৰে।

৫) এই শিক্ষণ পৰিকল্পনাসমূহ সুদক্ষ ব্যক্তিৰদ্বাৰা কৰা হয়। এই নিৰ্দেশনাসমূহ পৰীক্ষণমূলক ভিত্তিত গ্ৰহণ বা সংশোধন কৰা হয়।

৬) এই শিক্ষণত যিহেতু সৰু সৰু গোটত বিভক্ত কৰা হয় গতিকে জটিল শিক্ষণীয় বিষয়কো সহজসাধ্য কৰি তুলিব পাৰি।

পৰিকল্পিত শিক্ষণৰ কুফল :

১) এই শিক্ষণত শিক্ষকৰ ভূমিকা নিচেই কম।

২) পৰিকল্পিত নিৰ্দেশনাসমূহ কোন দিশেৰে আগবাঢ়িব লাগে সেই সম্পৰ্কে নিশ্চিত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰি।

৩) এই শিক্ষণত শিক্ষণীয় বিষয়বস্তুৰ প্ৰস্তুতকৰণৰ দিশ ব্যয়বহুল হোৱা হেতুকে দুখীয়া লোকৰ প্ৰয়োজন এই শিক্ষণৰদ্বাৰা পূৰণ কৰিব নোৱাৰি।

৪) এই শিক্ষণৰ পৰিকল্পনাসমূহ সুদক্ষ ব্যক্তিৰদ্বাৰা কৰা হয়। গতিকে এই কাৰ্য্য এজন শিক্ষকৰদ্বাৰা সম্ভৱ নহয়।

প্ৰসংগ পুথি :

- ১) শৈক্ষিক প্ৰযুক্তিবিজ্ঞান — ড° ফুণু দাস শৰ্মা
ড° উৎপল কলিতা
- ২) স্নাতক মহলাৰ শিক্ষা প্ৰযুক্তিবিজ্ঞান — ড° মৰমী গোস্বামী